

Sonja Hukantaival

Arkeologia ja ihmiskeskeisyys

Nykypäivänä näkee usein kulttuurintutkimuksessa sellaisia “trendisanoja” kuin uusmaterialismi, materian toimijuus, eläinten toimijuus ja antroposentrismi, eli ihmiskeskeisyys. Jälkimmäiseen liittyy erityisesti kritiikkiä ja ihmiskeskeisyydestä halutaankin pyrkiä eroon. Jotkut arkeologitkin ovat osallistuneet tähän keskusteluun (esim. Bjørnar Olsen ja Håkan Karlsson). Arkeologia tutkii ihmisen kulttuuria materiaalistien lähteiden kautta. Näinhän olemme oppineet. Mitä ihmettä siis ihmiskeskeisyydestä eroon pääseminen voi tarkoittaa arkeologian yhteydessä?

Kysymys oli minulle täysin hämmäntävä, kunnes luin Håkan Karlssonin väitöskirjan *Re-Thinking Archaeology* (Göteborgin yliopisto, 1998) ja Ian Hodderin kirjan *Entangled: An Archaeology of the Relationships Between Humans and Things* (Wiley-Blackwell, 2012). Kuten äkiseltään voisi kuvitella, ihmiskeskeisyydestä irtautuminen ei suinkaan tarkoita, että ihminen tulisi unohtaa kokonaan. Kyse ei ole paluusta vanhaan hyvään typologia-aikaan (oliko sellaista koskaan?), jolloin saviastiat ja metalliesineet kasvoivat ja kehittyivät itsekseen kuin elolliset olennot konsanaan (vrt. A. M. Tallgrenin *Antiquity*-lehdessä vuonna 1937 julkaistu typologian kritiikki). Kyse ei ole siitäkään, että esineet ovat “aina olleet siinä” ilman ihmisen vaikutusta, kuten minulle eräs ei-arkeologiprofessori asiaa yritti selittää.

Itse asiassa eläinten toimijuuskysymys toimii hyvin avaimena tälle asialle. Kun ihminen alkaa kesyttää eläimiä, asiat eivät suinkaan mene niin kuin ihminen toivoisi. Jotta karjalle riittää ruokaa, pitää siirtää koko ihmisyhteisö laidunmaiden perässä. Koska kissa tykkää repiä tapetteja, pitää seinät maalata, ja niin edelleen. Sama pätee esineisiin: ne ovat monimutkaisia valmistaa, riippuvaisia oikeista raaka-aineista ja työkaluista, ne menevät rikki. Joka uskoo, ettei tietokoneella ole toimijuutta, ei ikinä ole tapellut Excelin kanssa.

Ihmiskeskeisyydessä on kriitikoiden mielessä nähdäkseni kyse siitä, että ihminen luomakunnan kruununa olisi lähes kaikkivaltias. Ihmiskeskeisyydestä päästään eroon ottamalla huomioon kaikki ne ihmisen tahdosta viis veisaavat tosiasiat, jotka ohjaavat käyttäytymistämme: luonnonympäristön vaatimukset, sääolot, raaka-aineiden saatavuus, riista- ja kotieläinten käyttäytyminen, aineen kovuus ja hauraus, ja niin edelleen. Nähdäkseni olemme arkeologiassa kyllä olleet tietoisia näistä seikoista. Ehkä huomattavasti paremmin kuin niissä kulttuurintutkimuksen aloissa, joista uusmaterialistinen näkökulma on lähtenyt liikkeelle. Mistään mystisestä ei ole kyse: Me Suomessa tiedämme, että piiesineitä on vaikeampi tehdä ilman piikiveä kuin hyvien piiesiintymien ääressä. Niin, ja se hapan maaperäkin rajoittaa meidän arkeologien elämää.

Onko siis kyse mistään uudesta? Eipä oikeastaan. Asiat ovat uusia ja ihmeellisiä lähinnä rahoitushakemuksissa ja kirjojen takakansiteksteissä: kun ideat halutaan myydä. Silti tuoretta on näkökulman muutos sekä erityisesti tapa, millä asioista puhutaan, ja tästä johtuen selkeä tietoisuus siitä, ettei ihminen ole maailman napa. Kun näkökulmaa vaihdetaan ihmisen tahdosta ja päätöksistä häntä ympäröivien asioiden asettamiin mahdollisuuksiin ja rajoihin, nähdään paremmin, että olemme osa tätä maailmaa. Eikä tämä tarkoita sitä, etteivätkö muunlaisetkin näkökulmat olisi toisinaan tarpeen.